

معماری تکاپای ایرانی

انتشارات طحان
ناشر تخصصی معماری و شهرسازی

پیشکش

بہ پدر بزرگوارم کہ عاشق علی بودن را بہ من آموخت و مادر گرامیم کہ
یاد خدا را در لحظہ لحظہ زندگیم جاری ساخت.

و شکر از ہمسر عزیزم کہ با صبوری مرا ہمراہی کرد.

معماری تکایای ایرانی

مؤلف

الهه ذوقی مسینی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد

بهمکاری:

نرجس فسروجردی

انتشارات طمان

ناشر تخصصی معماری و شهرسازی

- سرشناسه : ذوقی حسینی، الهه، ۱۳۵۹ -
- عنوان و نام پدیدآور : معماری تکاپای ایرانی/ مولف الهه ذوقی حسینی.
- مشخصات نشر : تهران : طحان ، ۱۳۹۱.
- مشخصات ظاهری : ۱۶۲ ص.: مصور (بخشی رنگی): ۲۲ × ۲۹ س.م.
- شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۳۲-۷۷-۱
- وضعیت فهرست نویسی : فیبا
- موضوع : تکیه‌ها و حسینیه‌ها
- موضوع : تکیه‌ها و حسینیه‌ها -- ایران -- تاریخ
- موضوع : تعزیه -- ایران -- تاریخ
- موضوع : معماری اسلامی -- ایران
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۶م۹۵/۳۶۱BP
- رده بندی دیویی : ۷۵/۳۹۷
- شماره کتابشناسی ملی : ۲۹۲۶۴۹۹

معماری تکاپای ایرانی

تألیف: الهه ذوقی حسینی
 ویراستار کمی: آزاده قره خان، حسین صفری
 ناشر: طحان
 مدیر تولید: ابوالفضل چلاخلو
 چاپ: آرمانسا
 صحافی: آرمانسا
 لیتوگرافی: آرمانسا
 نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۳۲-۷۷-۱
 قیمت: ۱۳۵۰۰ تومان

تلفن‌های مرکز پخش انتشارات طحان: ۶۶۴۰۳۱۹۱ - ۶۶۴۰۳۲۰۸ - ۲۱
 فاکس: ۶۶۹۶۷۰۵۹ شماره همراه: ۰۹۱۳۱۹۸۵۶۱۷

بیست و نهم

در حالی که همه ساله جشنواره‌های نمایشی گوناگونی در سرتاسر دنیا برگزار می‌شود و تمامی کشورها با استفاده از هنرهای نمایشی، برای دستیابی به اهداف فرهنگی-اجتماعی خود، در سطح ملی سود می‌برند، در جهان امروز که کشورها تلاش می‌کنند تا استقلال فرهنگی و فکری خود را حفظ نمایند و فرهنگ و عقاید خود را به گوش دیگر جهانیان برسانند، اجراهای نمایشی از شناخته شده‌ترین ابزارهای موجود برای صدور و معرفی فرهنگ ملی به جهانیان است. باید به این حقیقت واقف بود که صدور فرهنگ زنده و پویا، جدا از صدور کالا و دست‌یافتن به بازارهای جهانی نمی‌باشد. در همین راستا کشورهای زیادی در دنیا با استفاده از آداب و رسوم و فرهنگ ملی‌شان، جشنواره‌های گوناگونی برگزار می‌کنند، از قبیل: نمایش‌های متحرک و کاروان‌های نمایشی که به طور عمده در کشورهای شرق آسیا برگزار می‌گردد، جشن‌های مربوط به روزهای خاص کشت و برداشت محصولات مختلف کشاورزی، نمایش‌های خیابانی و نیز ورزش‌های خاص ملی که در سطح شهرهای مختلف اروپا و آسیا برگزار می‌شود. این‌چنین، کشورها سودهای کلانی را از طریق توریست جذب می‌نمایند.

با توجه به مطالب فوق، این سؤال مطرح می‌گردد که، چرا در کشور ما که این‌چنین کاروان‌های نمایشی به صورت خودجوش در ایامی خاص برگزار می‌گردد، چنین نگرشی وجود ندارد؟

بیم آن است که این نمایش‌ها به علت عدم وجود برنامه‌ریزی، نادیده انگاشته شدن و تکرار گونه‌های گذشته،

کم‌کم رنگ کهنگی و رخوت بگیرد. چرا چنین سرمایه‌ای را که می‌توان از آن به عنوان یکی از میراث‌های فرهنگی کشور در جهت اهداف گوناگونی چون توسعه فرهنگی، حفظ میراث فرهنگی، صدور فرهنگ ملی-مذهبی و نیز جذب سرمایه و توریست استفاده هدفمند نمود به فراموشی سپرده شده است؟ در حالی که کتابخانه مرکزی واتیکان نسخ کامل تعزیه ایران را دارا است. چرا هیچ‌گونه تلاشی در جهت حفظ و احیای این نسخ نمایشی صورت نمی‌گیرد؟

مگر نه این تعزیه روزگاری وجود نداشته و خود ساخته روح، ذهن و دست همین مردمان است، پس چرا بسان امری مقدس با آن برخورد می‌شود و هیچ کوششی در جهت تازگی و طراوت آن صورت نمی‌پذیرد؟ راه‌های احیاء شبیه خوانی چیست؟ آیا با تغییر و استفاده از ساز و آلات جدید می‌توان به آن تازگی بخشید؟ آیا باید نمایشنامه‌های تازه نوشت و مفاهیمی جدید به آن وارد کرد؟ آیا تکایا باید همیشه به همان‌گونه قدیم ساخته شوند و استانداردها و نیازهای جدید در آن رعایت نگردد؟ مگر نه این که تکاپای قدیم با نیازهای قدیم مطابقت داشته و برای نیازهای آن زمان به روز بوده است.

آیا فقط اجراهای نمایشی، محدود به ایام خاصی می‌شود و نمی‌توان آن‌ها را در تمامی ایام سال برگزار نمود؟ این در حالی است که پژوهش‌ها نشان می‌دهد در تکیه دولت، در تمامی ایام سال شبیه خوانی و نمایش‌های بومی، روحی

و پرده خوانی اجرا می‌شده و محدود به عزاداری نبوده است، تاریخ اجرا نیز از طریق روزنامه اصلی شهر اعلام می‌شده است.

نگاهی به تاریخ تعزیه نشان می‌دهد که این تراژدی مذهبی ایرانی از سده نهم و آغاز سده دهم، پس از روی کار آمدن صفویان و گرایش شدید آن‌ها به آموزه‌های دینی، رونق یافته است. از آن زمان تاکنون ایرانیان در قلمرو سوگواری و سوگداری همواره به تماشای مجالس تعزیه نشست‌اند. هنر شبیه خوانی که به عنوان یک هنر ملی در ایران شناخته می‌شود، علیرغم توسعه هنرهای نمایشی نظیر تئاتر، سینما و تلویزیون، همچنان مشتاقان فراوانی در داخل و خارج کشور داشته است.

بعد از گذشت ۳۴ سال از انقلاب اسلامی و این‌که همگان معتقد به امام حسین (ع) و عزاداری برای او و اهل بیت می‌باشند، هنوز یک تکیه برای تعزیه و تعزیه خوانی ساخته نشده است. تعزیه خوانان طی این سال‌ها همواره آواره بوده و مکانی ثابت برای اجرای برنامه‌های خود نداشتند.

نمایش تعزیه باید در تکیه اجرا شود، در صورتی‌که در تمام این سال‌ها نه تنها اقدام به ساخت تکیه نشده است؛ بلکه تکیه‌های قدیمی نیز تخریب شده و از بین رفته است و این در حالی است که در دوران قاجار تنها در تهران بیش از ۵۰ تکیه وجود داشته است. امروزه شهرها با وجود گستردگی جغرافیایی و جمعیت میلیونی، از نبود یک تکیه فعال رنج می‌برد. این مسأله زمانی عمیق‌تر به نظر می‌رسد که جشنواره‌های نمایشی برگزار شود و یا در ایام سوگواری تعزیه خوانان به دنبال محلی مناسب برای اجرای این نمایش دیرپای مذهبی می‌باشند.

در حالی‌که کتابخانه مرکزی واتیکان نسخ کامل نمایش‌نامه‌های مذهبی ایران را داراست، در این دیار حتی موزه‌ای تحت این عنوان برای حفظ و نگهداری این متون دراماتیک وجود ندارد و در اثر این سهل‌انگاری نسبت به فرهنگ، اسناد و مدارک فرهنگی و نیز بی‌هنری سازمان‌های مختلف فرهنگی، این نمایش بی‌نظیر ایرانی رو به افول گذاشته و دچار اضمحلال شده است.

در حال حاضر تکیه دولت که بزرگ‌ترین و معروف‌ترین محل برای اجرای مجالس تعزیه بوده، به خاطرهای تبدیل شده و از سال ۱۳۲۵ بانک ملی به جای آن سربرآورده است.

هدف این نوشته‌ها از یک سو بیان این مطلب است که شبیه خوانی و انواع تأثرهای بومی، وسیله‌ای فرهنگی است و تنها یک هدف هنری نمی‌باشد. وسیله‌ای که با شناخت و گسترش آن و نیز استفاده هدفمند از آن می‌توان به تعالی انسان و جامعه کمک کرد. از سوی دیگر احیاء این میراث معنوی که به علت فراموشی در حال از دست رفتن است نیز قابل توجه می‌باشد و در نهایت استفاده از میراث فرهنگی با مقاصد توریستی- فراغتی و بازگو نمودن فرهنگ ایرانی- اسلامی در گوش جهانیان.

شبیه خوانی در ترویج فرهنگ ملی ما نقش به‌سزایی دارد. اجرای آن در نواحی مختلف جهان می‌تواند نوعی دیپلماسی جدید را به همراه داشته باشد، به عبارتی سیاست و دیانت ایرانی می‌تواند در قالب تعزیه به کشورهای خارجی معرفی شود و موجبات گسترش فرهنگ و اعتقادات ایرانی که ریشه در مکتب اسلام و تشیع دارد، فراهم گردد.

فصل اول: نیم‌نگاهی بر سیر تکاملی هنرهای نمایشی در ایران

بخش اول / تاریخ نمایش در ایران

- ۱-۱- نمایش و تأثیر..... ۱۱
- ۱-۲- گذری کوتاه بر تاریخچه هنرهای نمایشی در ایران..... ۱۱
- ۱-۲-۱- هنرهای نمایشی در ایران باستان..... ۱۲
- ۱-۲-۲- هنرهای نمایشی در ایران بعد از اسلام..... ۱۷
- ۱-۳- زمینه‌های هنرهای نمایشی..... ۲۷
- ۱-۴- تأثیر در ایران معاصر ۲۹..... ۲۹

بخش دوم / نمایش‌های مذهبی در ایران

- ۲-۱- نمایش‌نامه‌های مذهبی و تعزیه..... ۳۶
- ۲-۲- ضرورت پرداختن به تعزیه..... ۳۸
- ۲-۳- عناصر اصلی تشکیل‌دهنده تعزیه و اجراهای نمایشی..... ۴۰
- ۲-۴- تعزیه سنتی و مدرن..... ۴۲

بخش سوم / درآمدی بر ضرورت وجود فضاهای نمایشی در ایران

- مقدمه..... ۵۸
- ۳-۱- تحولات کالبدی معماری تأثیر در دوران‌های مختلف..... ۵۹

فصل دوم: گذری کوتاه بر معماری تکیه

بخش اول / تکیه، خاستگاه احیاء تعزیه

- مقدمه..... ۶۹
- ۱-۱- معنای واژه تکیه..... ۷۰
- ۱-۲- تاریخچه تکیا در ایران..... ۷۰
- ۱-۲-۱- تکیای ثابت..... ۷۲
- ۱-۲-۲- تکیای موقت..... ۷۲
- ۱-۳- تاریخچه تکیا در سایر کشورها..... ۷۳
- ۱-۴- لزوم حفظ تکیا از دیدگاه اقتصاد جهانی..... ۷۴

بخش دوم / فضای شهری و تکیا

- ۲-۱- فضای شهری..... ۷۶
- ۲-۱-۱- فضای عمومی، فضای نیمه عمومی - نیمه خصوصی، فضای خصوصی..... ۷۶
- ۲-۱-۲- نرم فضا- سخت فضا..... ۷۷
- ۲-۲- رابطه بین فضا و روابط فرهنگی و اجتماعی..... ۷۷
- ۲-۳- نتیجه کلام..... ۸۰

بخش سوم / تأملی بر معماری تکیا و حسینیه‌ها

- ۳-۱- مقایسه تکیا و حسینیه‌ها..... ۸۲
- ۳-۲- وضعیت کنونی تکیا و حسینیه‌ها در ایران..... ۸۴
- ۳-۳- اهمیت تعزیه در فرهنگ اجتماعی شیعیان..... ۸۵
- ۳-۴- تکیا در شهرهای اسلامی قدیم..... ۸۶

۳-۵- تکیه به مثابه یک فضای شهری..... ۸۷

۳-۶- رابطه تکایا و حسینیه‌ها با سایر

فضاهای شهری..... ۸۸

۳-۷- میدان، تکیه و حسینیه..... ۹۰

بخش چهارم / معماری خاص تکایا و حسینیه‌ها

۴-۱- معماری خاص..... ۹۶

۴-۲- نظام کالبدی..... ۹۷

۴-۳- کیفیت فضایی..... ۹۷

۴-۴- کیفیت بصری..... ۹۸

۴-۵- مفاهیم نمادین..... ۹۸

بخش پنجم / تقسیم‌بندی تکایا و حسینیه‌ها

۵-۱- تقسیم‌بندی تکایا و حسینیه‌ها براساس

نام و شهرت..... ۱۰۰

۵-۲- تقسیم‌بندی تکایا و حسینیه‌ها براساس

اقلیم متفاوت..... ۱۰۰

۵-۲-۱- تکیه در سواحل جنوبی دریای خزر..... ۱۰۰

۵-۲-۲- حسینیه در سواحل جنوبی کشور..... ۱۰۱

۵-۲-۳- تکیه و حسینیه در نواحی

کوهستانی و مرتفع..... ۱۰۲

۵-۲-۴- میدان، تکیه و حسینیه در

دشت‌های فلات..... ۱۰۴

بخش ششم / بررسی تکایا، وجه تسمیه و قدرت

تاریخی آن‌ها در ایران

جدول مربوط به بررسی تکایا، وجه تسمیه و قدرت

تاریخی آن‌ها در ایران..... ۱۰۸

فصل سوم: بررسی نمونه‌های موجود

بخش اول / تکایا

۱-۱- میدان نقش جهان..... ۱۱۳

۱-۲- مجموعه میدان امیر چخماق..... ۱۱۴

۱-۳- تکیه دولت (تهران)..... ۱۱۷

۱-۴- تکیه تجریش (تهران)..... ۱۲۷

۱-۵- تکیه نیاوران (تهران)..... ۱۲۹

۱-۶- تکیه معاون‌الملک (کرمانشاه)..... ۱۳۰

۱-۷- تکیه بیگلربیگی (کرمانشاه)..... ۱۴۴

۱-۸- تکیه ته‌باغ لیه (کرمان)..... ۱۴۷

۱-۹- تکیه صفه‌عزاخانه (کرمان)..... ۱۴۷

۱-۱۰- تکیه قبه سبز (کرمان)..... ۱۴۸

۱-۱۱- تکیه زنجیری / بازار (شاهروود)..... ۱۴۸

۱-۱۲- تکیه زاغرم (تفرش)..... ۱۴۹

۱-۱۳- تکیه محله پایین (تفرش)..... ۱۵۰

بخش دو / حسینیه‌ها

۲-۱- حسینیه اشتهارد..... ۱۵۲

۲-۲- حسینیه کوچک زواره..... ۱۵۲

۲-۳- حسینیه باب‌المسجد (نایین)..... ۱۵۴

۲-۴- حسینیه پنجاهه (نایین)..... ۱۵۵

۲-۵- حسینیه دختران (نایین)..... ۱۵۷

۲-۶- حسینیه سرای نو (نایین)..... ۱۵۹

۲-۷- حسینیه کلوان (نایین)..... ۱۶۰

۲-۸- حسینیه گودالو / سنگ (نایین)..... ۱۶۱

۲-۹- حسینیه نوگاباد (نایین)..... ۱۶۳

۲-۱۰- حسینیه بازار نو (اردکان)..... ۱۶۴

۲-۱۱- حسینیه سید صدرالدین قنبر

(بشنیغان میبد)..... ۱۶۶

۲-۱۲- حسینیه شوکتیه (بیرجند)..... ۱۶۷

۲-۱۳- حسینیه مهرپادین (مهریز)..... ۱۶۸

۲-۱۴- حسینیه امینی‌ها (قزوین)..... ۱۶۹